
Haşim Rezi, **Zerdüş: Hayat, Zaman, Mekân**, çev: Erkan Çardakçı,
(İstanbul: Avesta Yayınları, 2014), 88 s.

Tanıtımını yapacağımız eser, modern dönem Zerdüştilerinden olan ve Zerdüştilerin Kutsal kitabı Avesta'yı günümüz Farsçasına çeviren Haşim Rezi'nin "*ZERTOŞT Zindegi Zeman Mekân*" adlı eserinin Türkçeye yapılan çevirisidir. Haşim Rezi, Mecusilik/Zerdüştilik inancının düalizmden uzak, tek tanrı inancına sahip bir din olduğunu; böylece Ahura Mazda'nın tekliğini ve Angra Mainyu'nun Ahura'nın karşıtı bir tanrı olmadığını, bunun Zerdüş sonrası dönüşen bir teoloji olduğunu savunan bir Mecusidir.¹ Rezi'nin Zerdüşti olması, eserde değinilen konuları bir Zerdüşti'nin gözünden okuma imkânı sağlamaktadır.

Avesta'yı mutluluğun kaynağı olarak gören yazar, bu eseri Zerdüş'ün öğretilerinin anlaşılmasına katkı sağlamak ve bu amaç doğrultusunda insanlara bir yöntem sunmak üzere kaleme aldığı belirtmektedir. Eser sekiz başlıktan oluşmaktadır.

Rezi, eserin ilk üç başlığında Zerdüş'ün hayatı, yaşadığı dönem, soyu ve arkadaşları hakkında bilgiler sunarken önemli gördüğümüz hususları şöyle sıralamaya çalıştık:

Tarihi süreç içerisinde o kadar yıkıcı olaylar yaşanmıştır ki kendisiyle birlikte tarihe ışık tutacak çok sayıda yapıyı ve eseri de yok edip götürdüğünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda dünya tarihine yön vermiş büyük insanların ve peygamberlerin hayatını yazmanın zor olacağına vurgu yapan Rezi, Zerdüş'ün hayatını da yazmanın da güç bir iş olduğunu ifade eder. O, Zerdüş dönemindeki bilgi ve belgelerin tahrip edilmiş bir şekilde günümüze ulaşmasından dolayı bazı araştırmacıların Zerdüş'ü tarihte yaşamamış, efsanevi bir karakter olarak gördüklerini; ancak "Gatha"nın varlığının bu düşüncüyü yalanladığını ifade etmektedir. Rezi, Sasani dönemi Avesta ilahiyatından olan Dinkard kitabında ve Yunan tarihçilerinin kitaplarında Zerdüş'ten söz edilse de bu konuda en doğru bilgiyi

¹ Mehmet Alicı, *Kadim İran'da Din, Ayışığı* yayınları, İstanbul: 2012, s. 292.

Gathalardan öğrenileceğine vurgu yapar. Çünkü Gathaların hem Zerdüş'tün kendisi hem de ailesi, arkadaşları ve takipçileri hakkında bilgiler içerdiğini dile getirir. Gatha dışındaki eserlerde Zerdüş'tün hayatının olağanüstü ve sihirli olaylarla anlatıldığını ifade ederek, kısaca bunlara değinir. Ancak bu eserlerden bazılarının yanlış bilgiler aktardığını ileri sürer.(s.11-12)

Rezi, Zerdüş'tü Ari peygamberi, onun getirdiği Ahura Mazda merkezli dini ise "Mazdayi Zerdüştlük" olarak ifade etmektedir. Zerdüş'tün felsefesinin, fikirlerinin ve insanlığa sunduğu değerli yolun etkileyici olduğuna ve günümüz felsefesine katkı sağladığına inanan Rezi, MÖ IV. yüzyıldan günümüze kadar Zerdüş'te öğretisi hakkında pek çok araştırmanın yapıldığına vurgu yapar.

Zerdüş'tün hangi dönemde yaşadığı ile ilgili spekülasyonlara da değinen Rezi, Gathaların dil yapısının belirtilenden çok daha eski dönemlere ait olmasından ötürü verilen tarihlerin hiçbirinin bilimsel bir kesinliğe sahip olmadığını ifade eder. Ona göre kesin olan tek bilginin, Zerdüş'tün milattan önceki bir dönemde yaşadığı bilgisidir. Zerdüş'tün doğduğu, yaşadığı ve peygamberliğini bildirdiği yer hakkında bilgi verdikten sonra, eski ayinlere göre ışıktan doğduğu, doğumu esnasında güldüğü ve hayatında bazı mucizevi olayların gerçekleştiği bilgisini verir. Avesta'nın 13. Yeşt ve 19. Yeşt bölümlerinde doğumuna değinildiğini de ifade ederek bu bölümlerden pasajlar aktarır. (s.17)

Rezi, Zerdüş'tün peygamberliği öncesinde daha büyük bir amaç için doğduğu hissine kapıldığını, bu yüzden 10 yıllık bir inziva hayatı yaşadığını, bu süreçte hakikate erişerek Ahura Mazda'yı bulduğunu, ayrıca dünyaya ve insana hükmeden iki gücün (iyilik ve kötülük) varlığını fark ettiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte yazar, Zerdüş'tün kendisine peygamberlik verilmeden önce dinden ve ruhaniyetten haberdar olduğunu, bundan dolayı kendi döneminde var olan dini geleneğin zayıflığını ve eksikliğini fark ettiğini ve yeni bir din inşa ettiğini ifade eder. (s.19)

Rezi, Avesta ve Zerdüş't adlı başlık altında Edmund Bordeaux Szekely'nin *Zend Avesta* kitabının ilk cildinden alıntılara yer verdiğini ifade eder. Ancak dipnot vermediğinden hangi görüşün Szekely'ye hangisinin Rezi'ye ait olduğunu tespit etmek zordur. Bundan dolayı bölümle ilgili bilgileri sunarken Rezi'ye atfederek sunacağız.

Rezi, insanlık ömrünün en büyük kültür hazinesi olarak kabul ettiği Zerdüş'tün Avesta'sının insanlığı mutluluğa götürmek için gönderildiğini; fakat insanlığın yanı başında bulunan mutluluk kaynağını fark etmediğini, Szekely'den alıntıladığı Meaterlinck's masalıyla anlatır. Masalda mutluluğun kaynağı olduğuna inanılan Mavi Kuş'u her türlü zorluğa katlanarak arayan; fakat sonunda kuşun evlerinde olduğunu öğrenen iki kardeşin hikâyesi anlatılmaktadır. Bu bağlamda Avesta'nın mutluluk için eğitsel bir program sunduğu dile getirilmekte ve insanlığın Zerdüş'tün öğretilerine muhtaç olduğu ifade edilmektedir.

Rezi'ye göre günümüzde Avesta ve Zerdüş'tün öğretileri anlaşılabilir değildir. Bunun için Zerdüş'tün öğretilerini anlamaya başlarken sınırların ötesine geçip, dilbilimcilerin eski dil hakkında sundukları yetersizliklere takılmadan Zerdüş'tün gerçek fikirlerini ortaya koymak gerekmektedir.(s.29-30) Nitekim Rezi, Zerdüş'tün öğretisinin günümüz dilbilimciler ve filozoflar tarafından tam manasıyla anlaşılmadığını, bunun için de Avesta'nın sözlerini tam olarak açıklayamadıklarını öne sürer. Szekely'ye göre Zerdüş tarafından yazılan ilk Avesta'nın Sümer yazısıyla yazıldığını ifade eden Rezi, Avesta'nın anlaşılması ve şifresinin çözülmesi için Sümer yazısı tercümesi şeklinde yazılması gerektiğini vurgular. Rezi'ye göre bu şekilde Zerdüş'tün öğretileri doğru bir şekilde okunabilecek; ancak öğretiler, sadece yüzeysel olarak anlaşılacaktır.(s.31-32) Bu durum, Rezi'nin *Avesta*'nın insanüstü ve ilahi bir kaynak olduğunu ve hikmetinin anlaşılmasının zorluğunu gösterme çabası içinde olduğunu göstermektedir.

Avesta'nın anlaşılmasının zorluğu yanında Zerdüş'tün de tanınmasında bir takım zorlukların olduğuna değinen Rezi, bu duruma gerekçe olarak eski kaynakların günümüze kadar ulaşmamasını gösterir. Ayrıca Rezi'ye göre, bir başka neden de Zerdüş'tü tanıtmaya çalışan tarihçi ve araştırmacıların, çok iyi araştırmalarda bulunmamaları ve onun yaşadığı çağın şartlarını, kültür ve yaşayışını dikkate almadan anakronizme düşmeleridir. Müellif, Zerdüş hakkında yazılan en eksiksiz ve olayları sebep sonuç ilişkisi içinde değerlendiren teorisinin, üç farklı dönemde üç farklı Zerdüş'tün varlığından söz eden teori olabileceğini ifade eder.(s.35-37) yazarın anlatımından hareketle Yunanlı tarihçilerin, Zerdüş'ten bahsederken

kendinden önce yazılanlara bir şeyler ekleyerek farklı Zerdüş'tü tipolojileri oluşturduklarını ifade edebiliriz. Ayrıca bu teorinin, Yunanlı tarihçilerin Zerdüş'tü'nün yaşadığı dönemle ilgili bilgi verirken birbirinden farklı üç tarih vermiş olmalarından kaynaklandığını söylememiz de mümkündür.

Rezi, başka bir başlıkta Zerdüş'tü'nün öğretilerinden kesitler sunmaktadır. Din /Religion kelimesinin Religere kökünden geldiğini bunun anlamının da yaklaştırmak, birleştirmek olduğunu ifade eden Rezi, bu anlamdan hareketle Zerdüş'tü dinindeki öğretilerin insanı dünyaya bağladığını, dünyayla birleştirdiğini belirtir. Bu bağlamda Avesta'nın kelime anlamının da eski dillerdeki manasından hareketle "yaşamın kitabı" olduğunu ifade eden Rezi'ye göre Avesta'nın her bölümünde Zerdüş'tü'nün kutsadığı, insanı dünyaya bağlayan unsurlara methiyeler vardır. Rezi'nin aktarımına göre ilk övülen/kutsanan *Toprak*'tır. Övülen diğer unsurlar: *Su*, "hayatın babası" olan *Güneş*, "hayatın nefesi" olan *Hava /Atmosfer*, insanın kardeşi olarak kabul edilen "*Ağaç*", "*Yaşam Ateşi*", hayatın sahibi olan "*İnsan*", kültür olarak tarif edilen "*Yaşamın Işığı*" ve son olarak "*Sonsuz Yaşam*" dır. (s.39-48)

Rezi'nin "*Yaşam Ateşi*"ni kutsama ile ilgili yaptığı yorumlar dikkat çekicidir. Rezi'ye göre yaşam ateşinden kasıt, harici bir enerji ya da ateş değildir. Bu ateş, yaşam enerjisi anlamında kabul edilmekte ve insan ruhundaki saflık ve temizliği temsil etmektedir. Yaşam enerjisi, tamamen insanın vücudu ve ruhuyla alakalıdır. Bu bakış açısından dolayı Rezi, Yunan filozof ve tarihçilerin Avesta'da sözü edilen ateşi, zahiri olarak görerek gerçek anlamdan uzaklaştırdıklarını ve böylece insanların onu yanlış anlamalarına neden olduklarını öne sürer. Bu bağlamda Rezi'ye göre kiliseler İsa öğretilerinden nasıl uzaklaştırıldı ise Zerdüş'tü ayinler de Zerdüş'tü'nün öğretilerinden öylece uzaklaştırılarak yapılmaktadır.(s.42-44)

Diğer bir ilgi çekici yorum, "hayatın sahibi"ne yapılan övgü ile ilgilidir. Hayatın sahibinden kasıt *İnsanoğlu* 'dur. Tabiatın bir parçası olmakla birlikte insanı önemli kılan şey, düşünce gücü ve aklıdır. Razi, Zerdüş'tü'nün insanı tanrının yeryüzündeki tecellisi olarak gördüğünü, dolayısıyla insanın yaratma eyleminin devam ettiricisi olduğunu ve dünyayı kendi ihtiyacına göre şekillendirme ve hükmetme gücüne sahip yegâne varlık olduğunu ifade eder. Ona göre

Avesta, yaratıcı tanrının tabiat ve evren için koymuş olduğu kanunları anlamayı sağlayan kitaptır.(s.45-46)

Rezi, Avesta'da bir diğer kutsamanın "yaşamın ışığına" yani "İnsanlığa" yapıldığını belirtir. Yaşam ışığından kastın, *kültür* olduğunu ifade eden Rezi, bütün insanların buna hürmet etmesi gerektiğini, Zerdüşt dininin kadim dünyanın en kapsamlı felsefesine sahip, en doğru yaşayış biçimi olduğunu ve kendi dışındaki eski dini ayinlerden de faydalandığını ve onlara saygı duyduğunu ifade eder.(s.47)

Avesta'daki dokuzuncu ve son kutsamanın "*Sonsuz Yaşam*"ı kutsama olduğunu ifade eden Rezi, Zerdüşt'e göre yaşamaktan kastın sadece insanın üzerinde yaşadığımız gezegenle sınırlı olmadığını; sonsuz sayıda sistemin, galaksinin içinde yaşamın farklı suretlerde var olduğunu; evrende gezegenler veya sistemler kaybolursa da yaşamın yine de devam edeceğinden sonsuz bir varoluşun olduğunu; insanın da bunun bir parçası olarak ebedi bir biçimde şekil aldığını belirtmektedir.(s.48)

Kitabın sonraki başlığında Rezi, Pehlevi bir metne göre Zerdüşt'ün hayatından kesitler sunar. Bu metin miladi IX. yüzyılda yaşayan Mecusi teolog Zat-Sparam'a¹ ait olan "seçme yazılar" adlı kitabını hicri VII. yüzyılda manzum şekilde yazan Zerdüşt Behram Pejdu'nun kitabından aktarılmıştır.(s.49-71) Zerdüşt'e peygamberlik verilmeden 300 yıl önce onun geleceğinin müjdelenmiş olduğu (s.51) otuz yaşında iken peygamber olduğu ve dinini yaymaya başladıktan kırk yedi yıl sonra vefat ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca Zerdüşt'ün Spenta Mainyu aracılığı ile tanrı Ahura Mazda'nın huzuruna çıktığı bilgisi de geçmektedir.(s.59) Bu metinde Zerdüşt'ün hayat hikâyesi, mitolojik bir anlatı şeklinde aktarılmakta olup verilen bilgileri kanıtlayan tarihi bir belge bulunmamaktadır.

Başka bir başlıkta Edmond Bordeaux Szekely'nin 1953 yılında yayımlanan *The World Picture of Zaratushttra* adlı eserin ilk cildinde geçen Zerdüşt ile Hindu bir hekim arasında geçen bir hikâyeye yer verilmektedir.(s.73-83)

Son başlık altında Rezi, yine Szekely'nin kitabının üçüncü cildinde geçen ve kanıt olarak hiçbir tarihi belge olmasa da Zerdüşt'ün satranç oyununun mucidi olduğunu öne süren bir hikâyeyi konu

¹Alıcı, s. 257.

edinmektedir. Fakat Rezi'ye göre Zerdüş't, bu oyunu, bugünkü gibi mutlak kural içerikli bir oyun olarak değil; dünyayı ve evreni tanımak ve öğrenmek için bir araç olarak geliştirmiştir. Dolayısıyla Rezi, Zerdüş't tarafından icad edildiğine inanılan bu oyunun; düzen, varlığın özü, doğanın enerjisi, bilim ve felsefe üzerine kurulu bir oyun olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.(s.85-86)

Modern dönemde yaşayan bir zerdüş'ti tarafından kaleme alınan bu eser, Zerdüş'tliğe dair bir takım çıkarımlara imkân vermenin yanı sıra bazı tartışmalara da kapı aralamaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Rezi'nin Zerdüş't'ün kendi döneminde var olan dine vakıf olduğunu ifade etmesi; getirdiği yeni dinin, eskinin ihya edilmiş hali olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu durum Zerdüş't'ün dinine kendinden önceki dini gelenekten bazı teolojik ve litürjik unsurların geçip geçmediği tartışmasını doğurmuştur.

b) Rezi'nin "yaşam ışığını" kutsama bağlamındaki yorumu Zerdüş'tiliğin, kapsayıcı bir din anlayışına sahip olduğunu vurgulamak için öne sürülmüş olabileceğini akıllara getirmektedir. Çünkü diğer dini geleneklerden de yararlanmak ve saygı duymak gerektiği dile getirilmiştir. Bunun yanında Avesta, en büyük kültür hazinesi ve Zerdüş'tilik de en nihai din olarak kabul edilmekte; böylece bu din, hakikatin nihai adresi olarak görülmektedir.

c) Rezi Avesta'nın ve Zerdüş't'ün öğretilerinin anlaşılması için sunduğu yöntemle zahirden öte manaya, şekilden öte ruha odaklanmak gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Zerdüş'tiliğin kutsal metinlerinin ve öğretilerinin asıl amacından uzaklaştırılarak yanlış bir şekilde anlaşıldığını öne sürmektedir.

d) Sonsuz yaşamla ilgili yapılan yorum, Zerdüş'tilerin, yok olmadan veya ölümden sonra da bir hayatın var olduğuna inandıklarını göstermektedir. Ahiret hayatı olarak adlandırdığımız bu yaşam, Zerdüş'tilikte Avesta'daki ifadeden hareketle "sonsuz yaşam" olarak yer almaktadır. Nitekim Rezi, Pehlevi bir metinden hareketle ölümden sonra insanların Zerdüş't'ün dinine bağlı olanların köprüden geçerek cennete ulaşacaklarını, diğerlerinin ise bu köprüyü geçemeyeceklerini (s.60) ifade etmesi de buna delil olarak sunulabilir.

e) Avesta'da insanın, "hayatın sahibi" olarak kutsanması ve tanrının yeryüzündeki tecellisi ve yaratma eyleminin devam ettiricisi

olarak ifade edilmesi; Zerdüştiliğin, insanı merkeze alan hümanist bir inanç sistemine sahip olduğu algısını oluşturmaktadır.

Adnan GÜNEŞ

Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı